

En miljöskandal av historiska mått

Dricksvattnet för miljoner människor i Sverige är förorenat av långlivade och giftiga kemikalier. Den nya regeringen bör tillsätta en haverikommission som tittar på effekterna av dessa kemikalier och vad som kan göras, skriver Åke Bergman, Sven Ove Hansson och Eva Hellsten.

Den alarmerande föroreningen av dricksvattentäkter, där tioalet PFAS ingår, beror främst på användningen i släckskum vid brandövningsplatser sedan 1980-talet, skriver Åke Bergman, Sven Ove Hansson och Eva Hellsten.

FOTO: CHRISTINE OLSSON/TT

SvD 8 oktober 2014 kl 23:54, uppdaterad: 9 oktober 2014 kl 16:56 **BRÄNNPUNKT | VATTENTÄKTER**

PFAS tillhör ”kemikaliernas värstingar” och bryts ned extremt långsamt i miljön.

Åke Bergman, Sven Ove Hansson och Eva Hellsten

I maj 2014 skrev nitton svenska miljöforskare till den dåvarande regeringen om ett allvarligt miljöproblem som kräver åtgärder: Många dricksvattentäkter i Sverige är förorenade med

extremt långlivade och giftiga per- och polyfluorerade kemikalier (med samlingsnamnet PFAS). Enligt Livsmedelsverket är bortemot 60-talet kommunala vattentäkter förorenade och ungefär 3,5 miljoner av Sveriges invånare är exponerade. Kemikalieinspektionen och Naturvårdsverket har påpekat att detta är ett allvarligt problem för hälsa och miljö. Det är inget mindre än en miljöskandal av historiska mått, vilket också framgick i veckans avsnitt av Kalla Fakta i TV4.

PFAS omfattar i storleksordningen hundratalet kemiska ämnen med spridd användning i konsumentprodukter och industriella tillämpningar. Den alarmerande föroreningen av dricksvattentäkter, där tiotalet PFAS ingår, beror främst på användningen i släckskum vid brandövningsplatser sedan 1980-talet.

PFAS tillhör ”kemikaliernas värstingar”. PFAS bryts ned extremt långsamt i miljön och har därför under lång tid läckt till miljön och förekommer i dag i varenda människas blod. De PFAS som används i brandsläckningsskum har ansamlats i grundvatten. PFAS har i djurförsök visat sig ha effekter på reproduktion, immunsystem och hormonsystem. Det finns också epidemiologiska studier som tyder på likartade effekter då människor utsätts. De långsiktiga konsekvenserna av deras förekomst i vårt dricksvatten är okända.

Endast ett av PFAS-ämnena är förbjudet i dag, nämligen PFOS som haft en mycket bred användning bland annat i brandsläckningsskum. Men trots PFOS-förbudet används fortfarande stora mängder närbesläktade PFAS-ämnena som tyvärr har likartade miljö- och hälsofarliga egenskaper. Ett av dessa, nämligen PFOA, blev så småningom listat för specialgranskning och tillståndsprövning under EU:s kemikalielagstiftning Reach. Förhoppningsvis är en kraftig begränsning av dess användning i sikte. Men för övriga ämnen i gruppen, och alltså möjliga ersättare av PFOA, har inga restriktioner förberetts.

I sin skrivelse föreslog de nitton miljöforskarna att regeringen skulle tillsätta en haverikommission för ”en av de allvarligaste kemikalieolyckorna i Sverige under mycket lång tid”. Men den regeringen gjorde ingenting åt saken. Människor och miljö kan fortsatt förorenas.

Den nya regeringen tog upp dricksvattnets kvalitet i regeringsförklaringen. Ett viktigt steg borde nu vara att tillsätta en haverikommission med uppdrag att belysa PFAS-haveriet och svara på frågorna (1) Vad hände? (2) Varför hände det? och (3) Hur ska olyckan följas upp och effekterna på miljö och hälsa minimeras?

Dessutom måste regeringen ta itu med de brister i lagstiftningen som gör nya kemikaliehaverier av samma slag möjliga. För närvarande kan inskränkningar bara göras för enskilda ämnen, och inte för hela grupper av ämnen med likartade egenskaper som till exempel PFAS. Därför ligger myndigheterna hela tiden steget efter. När ett farligt ämne förbjuds ersätts det alltför ofta av ett liknande ämne vars effekter på hälsa och miljö inte är kända. I många fall visar det sig så småningom att ersättningsämnet också är hälso- och miljöfarligt.

Regeringen bör därför verka för en förstärkning av den europeiska kemikalieregleringen som leder till effektiva åtgärder mot grupper av kemikalier med allvarliga hälso- och miljöproblem. Myndigheterna ska kunna begränsa användningen av en hel grupp av

likartade ämnen som på vetenskapliga grunder misstänks ha allvarliga skadeverkningar, till exempel PFAS. Endast i de fall som industrin vetenskapligt kan visa att ett enskilt ämne i gruppen inte har de befarade skadliga effekterna, ska undantag kunna göras.

Detta skulle innebära slutet för den gamla strategin att ersätta bevisat farliga ämnen med liknande ämnen som har samma tekniska egenskaper men vars eventuella farlighet ännu inte är undersökt. Samtidigt stimuleras industrin till ett mer innovativt sätt att hantera kemiska hälso- och miljöproblem. Den så kallade substitutionsprincipen ska alltså inte tolkas som att ett farligt ämne ska ersättas av ett annat ämne med samma tekniska egenskaper. I stället måste man se över hela den process där ämnet används och pröva helt nya tekniska lösningar, även sådana där samma resultat åstadkoms med andra medel än kemikalier.

Den europeiska kemikalielagstiftningen Reach har gett oss ett bra ramverk, men den måste kompletteras för att ge avsedd effekt. Numera ska alla kemikalier registreras, men fortfarande krävs en fullgod dokumentation om hälso- och miljöeffekter bara för ämnen med höga tillverkningsvolymmer. Vi måste nu börja att gradvis skärpa kraven och begränsa användningen av ämnen vars hälso- och miljöeffekter vi inte känner.

Sverige har tidigare varit ett föregångsland inom kemikaliekontrollen. Det är dags att ta fram ledartröjan igen.

ÅKE BERGMAN

chef för Swetox och professor i miljö kemi vid Stockholms universitet

SVEN OVE HANSSON

professor i filosofi vid KTH och forskar bland annat om riskvärderingar

EVA HELLSTEN

tidigare avdelningschef vid EU-kommissionen då Reach-lagstiftningen utformades